

Верховний
Суд

«Регулятори» цивільних відносин

Василь Крат,
суддя ВС

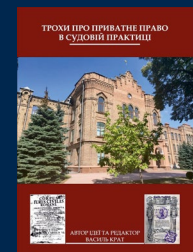
21 жовтня 2022 року

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Крат В. Захист переважного права наймача на укладення договору найму на новий строк: окремі ремарки. URL: <https://t.me/glossema/241>

Крат В. Значення договору в приватному праві крізь призму практики Верховного Суду. URL: <https://t.me/glossema/247>

1. Трохи про статтю 4 ЦК України

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Окрема думка судді КЦС ВС від 18.04.2018 у справі № 554/12844/15-ц

В цій ситуації існує колізія норм щодо кваліфікації договору постачання теплової енергії. Оскільки за ЦК - це вид договору купівлі-продажу. Натомість за Законом України «Про житлово-комунальні послуги» (в редакції, чинній на час виникнення боргу) - це вид договору про надання послуг.

Для вирішення цієї колізії потрібно застосовувати частину другу статті 4 ЦК, яка закріплює пріоритет норм ЦК над нормами інших законів.

Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався як Конституційним Судом України (рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), так і Верховним Судом України (постанова Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 у справі № 6-59цс13, постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2015 у справі № 6-2023цс15).

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова КЦС ВС від 10.10.2018 у справі № 362/2159/15-ц

Тлумачення статті частини 3 статті 698 ЦК України дозволяє зробити висновок, що:

законодавець встановив **пріоритет ЦК України** в регулюванні договору роздрібної купівлі-продажу;

у випадку відсутності регулювання на рівні ЦК України застосовується законодавство про захист прав споживачів.

Постанова ВП ВС від 15.05.2019 по справі № 331/5054/15-ц

42. Отже, у законодавстві України щодо регулювання договору роздрібної купівлі-продажу встановлений **пріоритет ЦК України перед актами законодавства про захист прав споживачів** (див. постанову Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 10 жовтня 2018 року у справі № 362/2159/15-ц).

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова ВП ВС від 22.06.2021 у справі № 334/3161/17

15. Відтак хоч Закон № 1952-IV прийнятий пізніше, проте статтею 4 ЦК України встановлено, що інші закони України приймаються відповідно до Конституції України та ЦК України, а на суб`єкта законодавчої ініціативи, що подає до Верховної Ради проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж ЦК України, покладено обов`язок одночасно подати до Верховної Ради проект закону про внесення змін до ЦК України, які мають розглядатися одночасно.

16. Оскільки на момент виникнення спірних правовідносин відповідні зміни до ЦК України подані не були, то з огляду на положення статті 4 ЦК України та позицію Конституційного Суду України застосування колізійного принципу *lex posterior derogat priori* (лат. «пізніший закон скасовує попередній») у цій ситуації неможливе.

17. Отже, зазначення у ЦК України про необхідність прийняття інших законів відповідно до цього Кодексу є достатньою підставою вважати, що норма ЦК України превалює над однопредметною нормою іншого нормативно-правового акта, який має юридичну силу закону України.

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова ВП ВС від 22.06.2021 у справі № 334/3161/17

47. Таким чином, на дату укладення позивачем договору купівлі-продажу спірної квартири дійсно існувала очевидна суперечність між одночасно чинними нормами частини третьої статті 3 Закону № 1952-IV (у редакції Закону № 1878-VI) та частини четвертої статті 334 ЦК України щодо того ж самого питання: коли виникає право власності в набувача нерухомого майна за договором купівлі-продажу.

48. З огляду на викладені вище висновки Великої Палати Верховного Суду у цій постанові, зазначену суперечність слід вирішувати **на користь пріоритетності норм ЦК України**.

49. Таким чином, до 01 січня 2013 року право власності у набувача нерухомого майна за договором купівлі-продажу виникало за правилами частини четвертої статті 334 ЦК України - з моменту державної реєстрації такого договору як правочину.

50. Відтак особа, яка до 01 січня 2013 року придбала нерухоме майно за договором купівлі-продажу, державну реєстрацію якого було належним чином здійснено, стала власником такого нерухомого майна з моменту державної реєстрації відповідного договору купівлі-продажу незалежно від того, чи здійснила ця особа в подальшому державну реєстрацію свого права власності.

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова ВП ВС від 13.07.2022 у справі № 645/6151/15-ц

Частина друга статті 4 ЦК України закріплює пріоритет норм цього Кодексу над нормами інших законів.

До того ж такий спосіб вирішення колізії норм ЦК України з нормами інших законів - з констатацією пріоритету норм цього Кодексу над нормами інших законів підтримувався як Конституційним Судом України (Рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), так і Верховним Судом України (постанови від 30 жовтня 2013 року у справі № 6-59цс13, від 16 грудня 2015 у справі № 6-2023цс15).

Вказане узгоджується і з правовою позицією, висловленою у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17.

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова ВП ВС від 29.06.2022 у справі № 477/874/19

63. Наведені приписи ЦК України та Закону № 1961-IV по-різному регулюють порядок визначення доходу фізичної особи-підприємця, втраченого внаслідок тимчасової непрацездатності через каліцтво або інше ушкодження здоров'я. Різниця полягає у тому, що за ЦК України розмір втраченого доходу фізичної особи-підприємця треба визначати шляхом множення середньомісячного доходу за попередній до того, в якому було ушкоджене здоров'я, рік на кількість місяців, в яких такий дохід був відсутній через тимчасову непрацездатність. Натомість за Законом № 1961-IV неотримані доходи фізичної особи-підприємця за час втрати нею працездатності слід обчислювати як різницю між її сумарним доходом за попередній календарний рік і доходом, отриманим нею у тому календарному році, коли вона була тимчасово непрацездатною.

64. Підхід до визначення втраченого доходу фізичної особи-підприємця на підставі припису абзацу третього частини першої статті 25 Закону № 1961-IV фактично допускає ситуацію, за якої такий втрачений дохід може мати від'ємне значення, а саме, якщо дохід фізичної особи-підприємця за певний період того календарного року, коли вона стала непрацездатною, до настання такої непрацездатності перевищував її підприємницькі доходи за попередній рік.

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова ВП ВС від 29.06.2022 у справі № 477/874/19

65. ВП ВС зауважує, що з огляду на засаду розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) для цілей відшкодування втраченого доходу фізичної особи-підприємця, якій завдану майнову шкоду внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я (постійної чи тимчасової втрати працездатності), розмір такого доходу не може мати від'ємного значення. Здійснення людиною успішної підприємницької діяльності зі зростанням доходу у кожному наступному році не може бути підставою для того, щоби через негативну різницю між її сумарним доходом за попередній календарний рік і доходом, отриманим нею у тому календарному році, коли вона була непрацездатною, відмовити у відшкодуванні шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я.

69. ВП ВС вже висувала, що якщо ЦК України та інший нормативно-правовий акт, який має юридичну силу закону України, містять однопредметні приписи різного змісту, то пріоритетними є приписи ЦК України (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17 (пункт 17), від 18 січня 2022 року у справі № 910/17048/17 (пункт 78)).

70. Отже, визначаючи розмір неотриманого позивачкою як підприємцем доходу за час тимчасової втрати нею працездатності, слід застосовувати приписи статті 1198 ЦК України, а не абзацу третього частини першої та частини другої статті 25 Закону № 1961-IV.

Не акт цивільного законодавства

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17

85. Посилання на вимоги статті 13-1 Закону України «Про нотаріат», пункту 2 глави 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусом України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, є недоречним виходячи з такого.

86. По-перше, наведені нормативно-правові акти не є актами цивільного законодавства у розумінні статті 4, частини першої статті 203 ЦК України.

94. Порухення норм про необхідність додержуватися нотаріусом свого нотаріального округу може тягти відповідальність нотаріуса, передбачену законом, але не тягне нікчемність заповіту, посвідченого з таким порушенням.

95. Адже правове регулювання порядку посвідчення нотаріусом правочинів лежить поза сферою ЦК України і не є матеріальним правом.

96. Законодавство про нотаріат і нотаріальну діяльність не може чинити негативний вплив на матеріальне право - встановлювати підстави нікчемності правочину, якщо саме таких підстав для його нікчемності матеріальне право не містить.

Не акт цивільного законодавства

Постанова ВП ВС від 30.09.2020 по справі № 826/192/17

75. Отже, така постанова Національного банку України з огляду на її правову природу не є актом цивільного законодавства в розумінні положень статті 4 ЦК, а тому підстав для застосування норм статей 203, 215 ЦК до спірного правочину як акта законодавства в контексті невідповідності його зазначеній постанові Національного банку України немає.

76. Зважаючи на викладене, Велика Палата Верховного Суду вважає, що саме собою перерахування коштів на свій банківський рахунок позивачем не суперечить вимогам чинного законодавства, а отже дії Уповноваженої особи Фонду щодо віднесення такого правочину до числа нікчемних з підстав, передбачених пунктом 9 частини третьої статті 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», не відповідають вимогам законності.

77. Аналогічну правову позицію викладено в постанові Великої Палати Верховного Суду від 01 липня 2020 року у справі № 816/378/16 (провадження № 11-17апп20) та 08 липня 2020 року у справі № 826/1807/16 (провадження № 11-386апп19).

Не акт цивільного законодавства

Постанова КЦС ВС від 06.11.2019 у справі № 490/7017/16-ц

У частині п`ятій статті 4 ЦК України передбачено, що **інші органи державної влади** України, органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативно-правові акти, що регулюють цивільні відносини, лише **у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом.**

Тлумачення статті 4 ЦК України свідчить, що у ній встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, ЦК України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, **лише такими підзаконними актами, як:**

акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням ЦК України та інших законів України.

Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України, або іншому закону, **мають застосовуватися відповідні положення ЦК або іншого закону.**

Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. **Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена.**

Не акт цивільного законодавства

Постанова КЦС ВС від 06.11.2019 у справі № 490/7017/16-ц

На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Міністерства аграрної політики України приймати нормативні акти, які встановлюють переважне право автора сорту на набуття майнових прав інтелектуальної власності та обов'язок суб'єкта майнових прав інтелектуальної власності на сорт повідомляти автора сорту про їх передачу іншій особі.

Натомість в нормах ЦК України, Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» (в редакції чинній на момент виникнення спірних правовідносин) не закріплено переважного права автора сорту на набуття майнових прав інтелектуальної власності на сорт та обов'язку суб'єкта майнових прав інтелектуальної власності на сорт повідомляти автора сорту про їх передачу іншій особі.

Апеляційний суд при відмові в задоволенні позову помилково вважав, що у авторів сорту є переважне право на набуття майнових прав інтелектуальної власності та у суб'єкта майнових прав інтелектуальної власності на сорт є обов'язок повідомляти автора сорту про їх передачу іншій особі. Проте апеляційний суд зробив правильний висновок про відмову у задоволенні позову.

Не акт цивільного законодавства

Постанова КГС ВС від 14.12.2021 у справі № 908/2587/20

24.32 Тлумачення статті 4 Цивільного кодексу України свідчить, що у ній встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, Цивільного кодексу України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням Цивільного кодексу України та інших законів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням Цивільного кодексу України, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення Цивільного кодексу або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена.

24.33 Аналогічна правова позиція щодо тлумачення приписів статті 4 Цивільного кодексу України викладена в постанові Верховного Суду від 06.11.2019 у справі № 490/7071/16-ц.

Не акт цивільного законодавства

Постанова КГС ВС від 16.09.2020 у справі № 910/12998/19

4.15. Верховний Суд також враховує, що наказ Державного комітету України по земельних ресурсах про затвердження Порядку проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок є підзаконним нормативно-правовим актом, який розроблений на виконання пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року N 1531 "Про експертну грошову оцінку земельних ділянок", застосовується для проведення експертної грошової оцінки у випадках, передбачених статтею 13 Закону України "Про оцінку земель", і визначає склад робіт з експертної грошової оцінки, вимоги до оформлення результатів оцінки та рецензування звітів про оцінку земельної ділянки (її частини) або прав щодо неї (пункти 1.1., 1.2).

4.17. Згідно з частиною 5 статті 4 Цивільного кодексу України інші органи державної влади України, органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативно-правові акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом.

4.18. Відповідно до частини 1 статті 203 Цивільного кодексу України зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

4.19. Тобто, невідповідність договору положенням пункту 2.3 Порядку проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок в частині суб`єктного складу сторін взагалі не може бути підставою для визнання його недійсним відповідно до частини 1 статті 203, статті 215 Цивільного кодексу України.

2. Трохи про договір

Договір як «регулятор» для яких суб'єктів ?!

Постанова КЦС ВС від 08.06.2022 у справі № 396/269/18

За загальним правилом, договір як універсальний регулятор приватних відносин, є підставою для встановлення (зміни чи припинення) приватних прав і обов'язків та інших наслідків **саме для його сторін**.

Тобто, **по-перше**, регулююча сила договору стосується **його сторін**.

По-друге, в певних випадках **не сторона договору** може наділятися правами та обов'язками (наприклад, стаття 636 ЦК України, частина перша статті 816 ЦК України).

По-третє, законодавець в окремих випадках, з урахуванням того, що інші особи (не сторони договору) не можуть ігнорувати існування договору між сторонами, а також фактичне та правове становище, яке є його результатом, передбачає спеціальні правила **при «інтервенції» в «чужі» договірні відносини**. Наприклад, договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення (частина шоста статті 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). На рівні норм цивільного законодавства відсутня норма яка б передбачала б нікчемність договору іпотеки чи виключала можливість звернення стягнення на предмет іпотеки в разі, якщо внаслідок вчинення договору іпотеки відбулося втручання в чужі договірні відносини, зокрема договір купівлі-продажу з відстроченням платежу.

Договір як «регулятор»

Постанова КЦС ВС від 12.05.2022 у справі № 756/15123/18

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування в своїх відносинах юридично-значимих повідомлень (зокрема, порядок надсилання, визначати, коли повідомлення вважатиметься отриманим).

Договір як «регулятор»

Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 613/1436/17

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування, зокрема: парафування (підписання кожної із сторінок договору) з метою забезпечення ідентичності примірників договору; визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору. У разі наявності таких правил в договорі, то саме за їх допомогою має вирішуватися «конкуренція» примірників договору стосовно тих чи інших умов.

У випадку, коли сторони не урегулювали в договорі парафування (підписання кожної із сторінок договору) та визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору, то найбільш розумним та прийнятним є висновок, що сторони не домовилися щодо тих умов, які відрізняються і в цьому разі відносини сторін мають регулюватися нормами актів цивільного законодавства.

Договір як «регулятор»

Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі № 180/1735/16-ц

По своїй суті зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації.

Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала моральної шкоди, може бути: (1) договір особи, що завдала моральної шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; (2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір компенсації моральної шкоди.

Договір як «регулятор»

Постанова КЦС ВС від 10.05.2022 у справі № 755/5802/20

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення **приватних прав та обов'язків**.

У статті 60 СК України закріплено принцип спільності майна подружжя. Сторони шлюбного договору мають можливість домовитися про **непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України**. Тобто, сторони шлюбного договору можуть домовитися, що: майно, набуте за час шлюбу, але після укладення шлюбного договору, буде набуватися сторонами на праві спільної часткової власності; **режим спільності майна (стаття 60 СК України) може бути змінений за домовленістю сторін на режим роздільності**.

Сторони можуть включити до шлюбного договору умову, що **повністю виключає можливість виникнення в майбутньому спільного подружнього майна**. При цьому майно, набуте за час шлюбу, належатиме кожному з подружжя на праві приватної власності (роздільне майно).

3. Трохи про звичай

Звичай як «регулятор»

Постанова КЦС ВС від 04.08.2022 у справі № 607/5148/20

Колегія суддів відхиляє доводи касаційної скарги про те, що в Україні існує звичай, згідно якого, як правило родичі, для приховування майна від інших осіб укладають між собою удавані правочини.

У доктрині приватного права виокремлюються такі **ознаки звичаю**:

звичай представляє собою певне правило поведінки;
він не встановлений актами цивільного законодавства;
звичай є усталеним у певній сфері цивільних відносин (див.: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків : ЕКУС, 2020. - С. 67).

Звичай як «регулятор»

Постанова КЦС ВС від 04.08.2022 у справі № 607/5148/20

Тлумачення частини другої статті 7 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив обмеження у застосуванні звичаю, який суперечить договору або актам цивільного законодавства. **Тобто, не допускається існування звичаю проти закону (contra legem).**

Укладення удаваного правочину не може бути кваліфіковане як усталене правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, оскільки має детальну правову регламентацію в нормах ЦК України (стаття 235 ЦК України).

Звичай як «регулятор»

Постанова КЦС ВС від 21.07.2022 у справі № 325/653/20

У статті 7 ЦК України визначено, що цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

Проте, відносини у сфері спадкування та у сфері поділу спільного сумісного майна подружжя є одними з найбільш врегульованих чинним цивільним законодавством.

Постанова ВП ВС від 01.09.2020 по справі № 233/3676/19

65. Частина друга статті 630 ЦК України передбачає, якщо у договорі не міститься посилання на типові умови, такі **типові умови можуть застосовуватись як звичай ділового обороту**, якщо вони відповідають вимогам статті 7 цього Кодексу. Відповідно ж до частини другої статті 7 ЦК України звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

66. І хоча частина друга статті 637 ЦК України передбачає можливість врахування у разі тлумачення умов договору також типових умов (типових договорів), навіть якщо в договорі немає посилання на ці умови, у силу прямих приписів частини другої статті 630 та частини другої статті 7 ЦК України виключається застосування типових умов, **якщо вони суперечать домовленостям сторін або актам цивільного законодавства**.

Звичай як «регулятор»

Постанова КГС ВС від 03.08.2022 у справі № 910/5408/21

48. Верховний Суд неодноразово зазначав, що листування шляхом надіслання електронних листів уже давно стало **частиною ділових звичаїв в Україні**, а здійснення електронної переписки як усталеного звичаю ділового обороту в Україні, що не вимагає договірної врегулювання, **визнається цивільним звичаєм за ст.7 ЦК** (постанови Верховного Суду від 27.11.2018 у справі №914/2505/17, від 13.10.2021 у справі №923/1379/20, на яку посилався скаржник, ухвала Верховного Суду від 25.05.2022 у справі №914/1003/21).

Звичай як «регулятор»

Ухвала КГС ВС від 21.09.2021 у справі № 910/18434/20

За змістом частини першої сятатті 7 ЦК України цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту.

Належність підпису директору Позивача ОСОБА_2 у листах від 25.10.2017 №№ 25-27, від 30.10.2017 № 31, від 01.11.2017 №№ 01, 01/1, від 07.11.2017 № 07, від 08.11.2017 №08, 09/1, від 09.11.2017 № 09, від 10.11.2017 № 10, у яких Відповідач просив вважати з моменту вчинення вказаних у таких листах платежів вірним наступне призначення платежу "згідно дог.№01/10", позивачем не оспорюється. Вказане свідчить про те, що зміна реквізитів платежу у спірних правовідносинах відбулась у спосіб, що не суперечить закону, актам цивільного законодавства, **та відповідає звичаям ділового обороту.**

Звичай як «регулятор»

Постанова КЦС ВС від 26.09.2018 у справі № 282/1155/16

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позовних вимог, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, правильно встановивши фактичні обставини справи, які мають суттєве значення для її вирішення, дійшов обґрунтованого висновку щодо наявності підстав для покладення обов'язку по відшкодуванню завданих позивачу матеріальних збитків на відповідача, оскільки між власниками великої рогатої худоби існувала усна домовленість **по черговому випасанню худоби, що є звичаєм (усталеним правилом поведінки)** у с. Мотовилівка Любарського району Житомирської області.

Таким чином, між сторонами спору виникли зобов'язальні правовідносини щодо спільного (почергового) випасання належної їм худоби, що тягне за собою обов'язок особи, яка здійснює випасання череди корів, по збереженню худоби на час її випасання.

Звичай як «регулятор»

Постанова КГС ВС від 28.03.2018 у справі № 917/1152/17

Стосовно доводів позивача, що передача кореспонденції нарочно через співробітників охорони та ПрАТ "Одеський коньячний завод" фактично набуло статусу звичаю ділового обороту у розумінні ст. 7 ЦК України, колегія суддів зазначає наступне.

Так, згідно ст. 7 ЦК України цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Однак, названою нормою визначено, що звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

Виходячи з аналізу наведених норм, звичай ділового обороту у спірних правовідносинах не підлягає застосуванню, оскільки відносини ПП "Явір-2005" та ПрАТ "Одеський коньячний завод" врегульовані укладеним між ними Договором та нормами ЦК України і ГК України.

Звичай як «регулятор»

Постанова КГС ВС від 01.02.2018 у справі № 916/890/17

Відповідно до ст. 7, 526 ЦК України цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

Наявність звичаю та його застосування у певній сфері цивільних відносин, згідно зі статтею 33 Господарського процесуального кодексу України, **повинна довести сторона, яка посилається на звичай як на підставу своїх вимог і заперечень.**

Позивачем не доведено судам попередніх інстанцій, що печатка підприємства "Для документів" використовується ним виключно як внутрішня печатка, якою скріплюються документи з підписами працівників підприємства, які не мають повноважень, притаманних керівникові. Позивач не заперечує її дійсність та дійсність підпису директора, засвідченого нею. Твердження скаржника про те, що суди повинні були врахувати дії самого керівника під час підписання Угоди про розірвання Договору, є необґрунтованим та не впливає на правову оцінку факту припинення дії Договору, стягнення за яким є предметом спору у цій справі.

4. Трохи про аналогію закону і права

Аналогія закону

Постанова ВП ВС від 23.06.2020 по справі № 909/337/19

45. Застосування закону за аналогією закону допускається, якщо: відносини, щодо яких виник спір, за своїм характером потребують цивільно-правового регулювання; ці відносини не регулюються будь-якими конкретними нормами права; вирішити спір, що виник, неможливо, ґрунтуючись на засадах і змісті законодавства; є закон, який регулює подібні відносини і який може бути застосований за аналогією закону.

48. ВП ВС зазначає, що **позов про переведення прав та обов'язків**, що відповідає такому способу захисту прав та інтересів, як зміна правовідношення (пункт 6 частини другої статті 16 Цивільного кодексу України) або ж зміна господарських правовідносин (абзац одинадцятий частини другої статті 20 ГК України), застосовується для захисту переважних прав третіх осіб щодо прав на майно, яким так чи інакше розпоряджається власник (частина четверта статті 362, абзац третій частини першої статті 822 ЦК України, частина п'ята статті 7 Закону України «Про акціонерні товариства», частина п'ята статті 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» тощо). **Такий позов найкраще відповідає змісту порушеного переважного права, способу (характеру) його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, а також найпростішим шляхом забезпечує відновлення та реалізацію відповідного переважного права.**

49. Таким чином, якщо власником предмета найму (оренди) порушено передбачене частиною другою статті 777 Цивільного кодексу України переважне право наймача (орендаря) на придбання переданої у найм (оренду) речі, належним способом захисту **відповідного переважного права наймача (орендаря) буде позов про переведення на останнього прав та обов'язків покупця відповідної речі.**

Аналогія закону

Постанова ВП ВС від 25.01.2022 у справі № 143/591/20

8.30. Поряд із цим застосування статті 362 ЦК України за аналогією не є можливим, оскільки відносини з оренди земельної ділянки єдиного власника **не є подібними до відносин з продажу частки у праві спільної часткової власності**. Крім того, спосіб захисту, не вказаний у законі, може застосовуватись (зокрема і за аналогією) лише в разі, якщо жодний спосіб, передбачений законом, не є ефективним у певних правовідносинах. У цьому випадку в законі наявна прогалина, і суд заповнює її, застосовуючи не передбачений законом спосіб (у тому числі за аналогією). Натомість у законодавстві, що підлягає застосуванню у цій справі, **прогалини немає, бо законом передбачений ефективний спосіб захисту** (постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 908/299/18, пункт 67).

Аналогія закону

Окрема думка суддів КЦС ВС від 01.06.2022 у справі № 272/450/18

6.5. Ефективним способом захисту, який забезпечуватиме відновлення порушеного переважного права на укладення договору оренди на новий строк, є позов про переведення прав та обов'язків наймача.

Як наслідок це потребує застосування на підставі аналогії закону (частина перша статті 8 ЦК України) правил, що регулюють подібні за змістом відносини (частина четверта статті 362 ЦК України). При цьому подібними за змістом відносинами буде порядок та спосіб захисту переважного права, а не спільна часткова власність.

Аналогія закону і права

Постанова ВП ВС від 08.06.2022 у справі № 2-591/11

78. Необхідність інституту аналогії (аналогії закону та аналогії права) впливає з того, що закон призначений для його застосування в невизначеному майбутньому, але законодавець, встановлюючи регулювання, не може охопити всі життєві ситуації, які можуть виникнути. Крім того, життя перебуває у постійному русі, змінюється і розвивається, внаслідок чого виникають нові життєві ситуації, які законодавець не міг передбачити під час ухвалення закону.

80. Зазначені висновки стосуються як матеріального, так і процесуального права. ВП ВС неодноразово застосовувала аналогію у процесуальному праві, зокрема у постановах від 26 червня 2019 року у справі № 905/1956/15 (провадження № 12-62гс19, пункт 6.27), від 27 листопада 2019 року у справі № 629/847/15-к (провадження № 13-70кс19), від 16 червня 2020 року у справі № 922/4519/14 (провадження № 12-34гс20, пункт 6.19), від 13 січня 2021 року у справі № 0306/7567/12 (провадження № 13-73кс19, пункт 28), від 28 вересня 2021 року у справі № 761/45721/16-ц (провадження № 14-122цс20, пункт 105).

Аналогія закону

Постанова КГС ВС від 04.02.2021 у справі № 910/4474/20

33. Отже, у Суду відсутні підстави для формування висновку у даній справі щодо питання застосування норми права, а саме можливості застосування за аналогією на підставі статті 8 ЦК України положень пункту 1 частини першої статті 1006 ЦК України до правовідносин комісії, оскільки аналогію закону можна застосовувати виключно у разі подібності спірних правовідносин та відсутності їх регулювання законом, в даному ж випадку правовідносини, які виникли із Договору та ті, що виникають з договору доручення, не є подібними за своїм змістом та регулюються главою 69 ЦК України.

Аналогія закону

Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі № 473/1878/19

При нікчемності другого заповіту слід вести мову не про відновлення чинності першого заповіту, а про те, що вчинення наступного нікчемного заповіту, не може скасовувати попередній заповіт.

Положення частини четвертої статті 1254 ЦК України є виключенням із загального правила про наслідки недійсності правочину, а отже, за аналогією застосовані бути не можуть. Також немає підстав застосовувати аналогію закону (частина перша статті 8 ЦК України), оскільки питання наслідків нікчемності правочину (у тому числі й заповіту, як одностороннього правочину) врегульовані частинами першою та другою статті 216 ЦК України.

Аналогія закону

Постанова КЦС ВС від 22.09.2021 у справі № 207/3254/18

Сторони в договорі найму можуть самостійно визначити правові наслідки невиконання обов'язку наймача укласти договір страхування речі, що передана у найм, зокрема, передбачити штраф або встановити додаткову підставу відмови чи розірвання договору найму або відшкодування збитків.

За відсутності встановлення в договорі правових наслідків більш справедливим і розумним є застосування на підставі аналогії закону (частина перша статті 8 ЦК України) частини другої статті 12 Закону України «Про оренду землі».

Постанова КЦС ВС від 23.08.2022 в справі № 464/4738/20

У доктрині приватного права **до умов застосування аналогії права** відноситься те, що: відносини, до яких застосовується аналогія, охоплюються предметом цивільно-правового регулювання (статті 1, 9 ЦК); наявність прогалини в їх регулюванні (прогалини в праві); застосування аналогії закону неможливе (наприклад, відсутність норм, які регулюють подібні за змістом цивільні відносини, застосування аналогії закону суперечить суті цих відносин тощо); застосування аналогії права не повинно суперечити суті цих відносин; цивільні відносини, що виникли, можуть бути врегульовані відповідно до загальних засад цивільного законодавства (див: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Харків : ЕКУС, 2020. –С. 77). Тому аргумент касаційної скарги про необхідність застосування аналогії права щодо закриттям провадження у цивільній справі та права відповідача на відшкодування завданих збитків, колегія суддів відхиляє, оскільки умови для застосування аналогії права відсутні.

Аналогія права

Постанова КГС ВС від 14.08.2018 у справі № 922/3775/17

Виходячи з системного аналізу змісту положень статей 8, 98, 202 ЦК України, статей 20, 167 ГК України колегія суддів вважає помилковим висновок апеляційного суду про застосування у спірних господарських **правовідносинах аналогії права**, згідно з якою рішення загальних зборів ТОВ "Інтерснабстрой", оформлене протоколом від 30.09.2008, є нікчемним в силу відсутності кворуму при його прийнятті та не підписання усіма учасниками Товариства, тоді як чинне законодавство чітко передбачає саме можливість визнання **рішення загальних зборів господарського товариства недійсним у судовому порядку, на відміну від нікчемності правочину, за умов якої (нікчемності) визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (пункт 1 частини 2 статті 215 ЦК України).**

Верховний
Суд

Дякую за увагу!

Telegram: <https://t.me/glossema>